

romantiek, of hoe men haar ook noemen wil — de definities zijn gemeenlijk ongrijpbaar als steeds in zulk geval van verleiding — meer of minder aangest. Zij zetten hun dierbare ik in het centrum van al hun zingen, of, zooals zij meenen, hun gevoel.

Vinet zou zeggen: het onvergankelijke ik. Ik zie in onze bladen af en toe ook gedichten overgenomen van Jacqueline van der Waals. Rispen laat zien hoezeer ook zij geïnfecteerd is door Kierkegaard. Het kan ons leeren voorzichtig te zijn, want de dichtkunst heeft, evenals de muziek, meer invloed op ons, dan wij menigmaal vermoeden.

Dat ook onze dichters meer dan anderen — ik sluit mij zelve niet uit — gevaar loopen zouden in de mystiek te verdwalen, wordt toegeschreven aan hun grootere gevoeligheid. Ik meen dat dit een zeer ernstig misverstand is. De mystiek heeft met gevoel alleen zooveel te maken, dat wij den mensch niet als een vat mogen zien met drie afdeelingen en in ieder afdeeltje een kraan, zoodat wij nu eens het verstand, dan weer den wil en daarna het gevoel een uitlaat kunnen geven. De mensch is één, en als hij afdwaalt, is dat het gevolg van zijn van nature dwaazlek hart, dat hart dat niet dan een naam is voor heel ons innerlijk leven. Maar daarover hoop ik nog nader met u te handelen.

De mystiek is een heel hard ding, zoo hard als een steen, als het er op aankomt. Zij is, wil men onderscheid maken, veel meer toe te schrijven aan onzen wil, die zich van nature aan het Woord Gods en aan den eisch van het verbond niet wil onderwerpen.

En als wij in die strikken des satans vallen, wat ieder van ons kan overkomen, waarom wij gedurig moeten bidden: leid ons, Vader, Die in de hemelen zijt, niet in verzoeking maar verlos ons van den boze, dan boren wij al onze krachten aan, het verstand en het gevoel. Want daar is geen meer geraffineerd spreken en zingen, geen sterker rationalisme dan in de mystiek, en de z.g. bewogenheid is niet anders dan zelfmisleiding.

Laat ons wakende zijn, vooral in onzen tijd, die van de buitengemeen gevaarlijke heidensche mystiek doordrenkt is, overal.

Voor den auteur van „de geest over de wateren“ is het gevoel alles, en het gevoel is de bron der poëzie en die der religie.

Als hij in het eerste hoofdstuk over den dichter Gossaert spreekt, merkt men zulks direct. Hij valt daarbij in wonderlijke vergissingen. Ik noem er drie.

Vooreerst schijnt hij te meenen, dat Gossaert ps. 131 heeft gedicht. Hij citeert van hem: heb ik mijn ziel niet stil gezet, en mij verloochend naar uw wet.

In heel dien treffenden psalm is van eenige mystiek geen sprake.

Prof. Noordzij merkt er bij op, dat de dichter evenals het pas door de moeder gevoede kind niets anders vraagt dan om van Gods genade te leven. Het verlangen om wat groots te zijn heeft hij afgelegd, hij wenscht, als het kindeke te worden, zooals wij dat allen moeten, naar des Heilands woord, willen wij het koninkrijk der hemelen ingaan.

In de tweede plaats merkt de auteur op, dat voor het christelijk-historisch denken de mensch niet alleen is rede en instinct, maar ook gevoel in den zin, waarin het naar Gossaert's aanhaling door den apostel Paulus bedoeld wordt, als deze over het hart spreekt, vanwaar de uitgangen des levens zijn.

Dit laatste genoemde woord komt voor in Spreuken 4:23 en voorzover ik weet niet in de brieven van den apostel Paulus. Maar dat beteekent uiteraard niets, want de apostel wist heel goed, dat dit woord in de Schrift geschreven staat. Wat hier geldt is, dat, wie nauwlettend nagaat, hoe de apostel, door den Geest des Heeren gedreven, over het hart spreekt, geen moment met eenig goed recht kan volhouden, dat hij dan denkt aan het gevoel. Het gaat daar telkens om den geheelen mensch, naar gansch zijn innerlijk, geestelijk bestaan.

De auteur noemt de wijsbegeerte der wetsidee. Als hij die werkelijk had bestudeerd, zou hij weten, wat daarin onder het woord hart wordt verstaan. Daar komt men er steeds krachtig tegen op, als zou het hart des menschen alleen maar het gevoel zijn.

De derde vergissing is deze, als de auteur zegt: dit gevoel, dit hart, is in wijsgeerigen zin door Kant als „practische Vernunft“ gekenschetst. Men behoeft slechts een oppervlakkige kennis van Kant's wijsheid te bezitten, om te weten dat dit onjuist is.

Kant kent de ziel des menschen drie vermogens toe: verstand, wil en gevoel. Van elk dier drie is in een zijner „Kritiken“ sprake. Het verstand, als hij het heeft over de zuivere rede; de wil, als het gaat over de praktische rede; het gevoel, het schoone in de derde studie: die over de oordeelskracht.

Dat de praktische rede veel meer met den wil heeft te maken dan met het gevoel, blijkt hieruit, dat daarin gehandeld wordt over de zede, den „categorischen imperatief“: gij zult. Door de praktische rede stelt de mensch zich zelf de zedewet.

Ten slotte is voor Kant de rede des menschen de grond voor alles, hoezeer hij niet weet wie en wat de mensch is, want hij blijft er naar vragen en is dus in dit opzicht bescheidener dan de heer Rispen.

Volgens dien schrijver is de gedachte zelfs niet eens een afzonderlijk element in de poëzie. De gedachten des dichters zijn volgens hem rhythmisch-muzikale-plastische suggesties. Natuurlijk willen deze

zware woorden niets anders zeggen dan: gedachten, zij het dan heel verkeerde gedachten. Tenzij er in een gedicht geen gedachten zijn, wat ook voorkomt.

Zelfs uit politiek oogpunt is het niet kwaad te letten op datgene, wat de auteur vertelt van de elementen der poëzie. En dan over wat de antithese is. Hij haalt een oordeel aan over Macchiavelli, dien verheerlijker van vorstelijke helse macht en willekeur, weteloosheid. Tegenover die machtsidee zet hij dan de „kracht der illusie“ bij den dichter, en weer moet de apostel Paulus dienst doen de verwarring te vergroten. Aangehaald wordt dan het woord der Schrift: het geloof is een bewijs der dingen die men niet ziet. Zoo zou de poëzie het bewijs zijn voor het idillee.

Wij krijgen dan deze omschrijving der antithese: macht, brood en spelen; en daartegenover het Bijbelsche: dat de mensch bij brood alleen niet leven zal, maar bij alle woord, dat den mond Gods uitgaat.

De antithese is dan deze: Macchiavelli of Christendom, uitzinnig of bezonnen, romantiek of realisme. Een antithese, om welke „het in den strijd der geesten gaat, maar die mischien in de synthese van een alomvattende werkelijkheid begrepen is, maar niet verzoend wordt“.

Hier schijnt Hegel een rol te spelen, wat zeer zeker het geval is, als de schrijver vertelt, dat het christendom den mensch (zonder het organisch verband met de wereld te ontkennen) beschouwt, als de spiegel der godheid, het uitgedrukte beeld Gods, de bewustwording van God in het creatuur. Hoe deze zaak dan verder zit, laat hij aan de dialectische theologie en de scholastiek over.

Hij had de antirevolutionaire politiek ook daarbij kunnen noemen, als zij althans haar uiting van dezen dag inzake het veel geroemde federalisme mag vinden in het boek, dat „Bezinning en uitzicht“ heet.

De antithese is daar: Macchiavelli, de aanbidding der weteloze brute macht, en een zeker christendom, waaronder dan ook het christelijk humanisme, Rome, en een democratisch socialisme mogen worden gerekend, alle te zamen vormend een cultuursubstraat, of ook wel zelfs zuilen, die heel het leven, niet verder, maar steunen. Men vraagt zich menigmaal met groote verbazing af, waarheen dit alles voeren moet.

Dat het zich nog noemend gereformeerde volk daarmee te maken heeft moge blijken uit een treffend voorbeeld, door Rispen genoemd als hij een jong gestorven dichter, van Renssen, bespreekt.

Deze van huis uit gereformeerde jonge man, met ongetwijfeld dichtertelijke gaven, gaf omtrent de dichtkunst dezer dagen leiding in de antirevolutionaire Rotterdammer.

Rispen merkt op, dat hij — en dit ook weer door de mystiek verleid — verzeild is in een zeker animisme, dat inderdaad zeer modern is. Hij gevoelde zich verwant aan den wijsgeer Fechner. Deze wijsgeer — vooral bekend door zijn „Die Tagesansicht gegenüber der nachtsicht“ — was een idealistisch monist. Met

hem verwant was de Groningsche hoogleeraar Hijmans, en volgens hem was de aarde een levend wezen. God en wereld, of liever geest en wereld één.

Van den dichter van Renssen worden dan o.m. deze versregels aangehaald uit „Elegie op twee gedoode katjes“:

dat jullie kleine pracht maar vloeken zijn van schoon — nl. van God — maar stamelingen zijn, maar zeepbel en maar droom.

Hier proeven wij, zegt Rispen, een Franciscaansche alverbondenheid met de natuur.

Onder de motieven bij dien dichter vindt hij terug het verlangen naar God en tevens als medelijden de geheimzinnige kracht der verbondenheid met het leed van anderen. En dan volgt zoo tusschen haakjes: een gedachte zeer na verwant aan de christelijke mystiek der plaatsvervanging.

Een zinnetje, dat heel het doodelijke gevaar dezer mystiek ons doet zien.

Welnu, dit doet ons tevens zien, hoezeer het onderscheidingsvermogen in de z.g.n. algemeen christelijke pers reeds verdween, en hoe groot het slikvermogen van vele gereformeerde lezers reeds is.

De schrijver juicht trouwens den groei der mystiek bij de gereformeerden, anders zulke echte verstandsmenschen, toe, en hij ziet dien groei niet ten onrechte als „de cultiveering van het gemoedsleven“, in het dweepen met zelfonderzoek en bevinding. Waarmee wij in den strijd voor de ware kerk des Heeren telkens weer kennis maken, en wat een niets ontziende hiërarchie ook de gereformeerde kerken in buiten de gehoorzaamheid aan de Schrift omgaande leerbindingen wil opdringen.

Rispen staat aan het uiterste eind van dezen droeven gang. Onze Heers Jezus Christus wordt door hem als mysticus naast den goddeloozen Angelus Silesius geplaatst, die durfde te zeggen dat, als hij er niet was, God ook niet zou zijn. Voorts wordt ook Buddha met onzen Heiland op één lijn gezet. Want als onze Heere Jezus zegt: het koninkrijk Gods is binnen in u, dan is dat als een stukje mystiek bedoeld. Hoe goed is het, dat prof. Greijdanus dit in wezen goddelooze Schriftmisbruik heeft verkeerd door er op te wijzen, dat de Heere in werkelijkheid zeide: het Koninkrijk Gods staat in het midden van u. Hij te midden van de farizeën. Die Hem niet kenden.

Rispen ziet de poëzie louter als mystiek, overal. En dan durft hij het woord der Schrift te noemen dat wij vinden in 1 Cor. 12:11: doch deze dingen alle werkt één en dezelfde Geest.

Maar vooreerst genoeg. U zult mij toestemmen, dat het inderdaad noodig is, dat wij deze vreeselijke verleiding, die heel ons leven bedreigt, goed door ons wordt gezien. Ook in de christelijke poëzie en in christelijke romans, die eveneens van deze mystiek doordrenkt zijn.

Met hartelijke groeten en heilbode, uw toegenegen MARNIX.

POLITIEK EN SOCIAAL LEVEN

Sociale slavernij als vrucht van het revolutionaire vrijheidsbeginsel (I)

In ons verweer tegen de demagogische voorstelling uit onzen tijd, dat de arbeider tot een loonslaaf en verlengstuk der machine is gedegradeerd, hebben wij een vorig maal pogen aan te toonen, dat arbeid met of aan de machine als zoodanig niet den scheldnaam van slavenwerk verdient.

Maar hoe moeten wij nu staan tegenover dit toch onmiskenbare feit, dat met de komst der machine zich met name in West-Europa verschijnselen hebben voorgedaan, die geen andere betiteling verdienen dan die van arbeidsslavernij?

De 19e eeuw, die, zooals wij reeds zagen, een geweldigen technischen vooruitgang opleverde, vertoonde als begeleidend verschijnsel vooral in de eerste decennia, de meest ellendige arbeidsverhoudingen, die zich denken laten. De Deutsche fabrikantenzoon Engels heeft in zijn „Die Lage der arbeitenden Klasse in England“ (De toestand van de arbeidende klasse in Engeland), zij het ook niet zonder overdrijving, dit arbeidersleed in de meest schrille kleuren geschilderd. In de mijnen werkten de vrouwen half naakt. Kleine kinderen moesten op zeer jeugdigen leeftijd, een enkele zelfs op vier- tot zesjarigen leeftijd, tot zestien uur per dag werken. De arbeidsverhoudingen waren bij tijden volledig omgekeerd: de mannen als kostwinnaars zaten thuis werkeloos en de vrouwen en kinderen matten zich af in hun plaats in de fabrieken voor een schamel weekloon, dat dien naam niet verdiende, van f 1.60 voor vrouwen en f 0.60 voor kinderen. Dronkenschap en zedeloosheid woerden welig voort, terwijl nacht arbeid voor vrouwen en meisjes veelvuldig voorkwam. De heer Smeenk vermeldt op blz. 20 van het 2e deel van zijn Christelijk Sociaal Beginselen, dat in de boekbindery van het Engelsche Bijbelgenootschap de meisjes tot diep in den nacht werkten. De patroons waren dan wel zoo goed om ze in de kroegen te onthalen op avonden. Welg tierde in de werkplaatsen van het Bijbelgenootschap de prostitutie. Prof. Dr W. F. de Gaay Fortman geeft in zijn „De arbeider in de nieuwe samenleving“, blz. 9 t/m. 11 een schrille teekening van de verhoudingen, zooals zij in de eerste helft van de 19e eeuw in Nederland voorkwamen, wel-

ke allerminst gunstig afstaken bij die in Engeland.

In hun meergenoemd werk „Mensch en Samenleving“ maken Ir Ernst Hymans en Dr Abram Mey de opmerking (deel 1, blz. 107): „In het Engeland van het begin der 19e eeuw bestond meer belangstelling voor de afschaffing van de negerslavernij (Wilberforce) dan voor de bestrijding van de slavernij der eigen volksgenooten, die juridisch zoogenaamd vrij waren, maar wier levenspeil ver beneden dat van de huisdieren der welgestelden lag“.

De vraag is nu of deze zwarte bladzijde in de sociaal economische geschiedenis van West-Europa gebracht moet worden op rekening van den technischen vooruitgang en van de machine. En dan antwoorden wij ontkennend. Ongetwijfeld bracht de enorme technische ontwikkeling een zeer ernstig vraagstuk betreffende de nieuwe arbeidsverdeling met zich, waarvoor maar niet terstond de goede, sociale oplossing voorhanden was. Men moet daarbij niet vergeten, dat behalve de problemen, voortkomende uit den technischen vooruitgang, zich in de negentiende eeuw ook nog dit verschijnsel voordeed, dat de bevolking in West-Europa, die in 1600 niet meer dan 100 miljoen menschen bedroeg, in 1800 tot 187 miljoen in den loop van twee eeuwen was gestegen, in de negentiende eeuw opklim tot 401 miljoen, een toename dus van 214 miljoen of meer dan een verdubbeling binnen 100 jaar. Zonder iets te willen afdoen van de nameloze ellende, die het arbeidersleven uit de eerste helft der 19e eeuw kenmerkte, moet toch ook gewaarschuwd worden tegen een eenzijdige en gechargeerde beoordeeling der situatie over het geheel van deze eeuw genomen. De snelle technische ontwikkeling der 19e eeuw bracht namelijk ook in den loop van deze eeuw zulk een verbetering van de levensvoorwaarden voor de geheele West-Europese samenleving, dat tegen het einde van die eeuw een groot deel van het moderne comfort, hetwelk, zooals Ir Ernst Hymans en Dr Abram Mey op blz. 100 van het eerste deel van hun meergenoemd werk opmerken, door onze hedendaagsche arbeiders als de gewoonste zaak van de wereld wordt beschouwd, zelfs voor de rijksten uit de acht-